

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

2023.

XVII. évfolyam 4. szám

Debrecen

MEDIÁRIUM

TÁRSADALOM – EGYHÁZ – NEVELÉS

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Kölcsey Ferenc Tanítóképzési Intézet

2023. XVII. évfolyam 4. szám

Szerkesztőség: 4026 Debrecen, Kálvin tér 16.

Telefon: +36 20/965 2921

E-mail: barathb@drhe.hu; vitez.ferenc@drhe.hu

Felelős kiadó: Baráth Béla rektor

Készült a Kapitális Nyomdában, Debrecenben

Felelős vezető: ifj. Kapusi József

ISSN 1789–0357 (nyomtatott)

ISSN 2677–1500 (online)

Szerkesztőség:

BARÁTH BÉLA (főszerkesztő)

OLÁH RÓBERT, VITÉZ FERENC (felelős szerkesztők)

BODA ISTVÁN, GONDA LÁSZLÓ, KMECZKÓ SZILÁRD,

MOLNÁR-TAMUS VIKTÓRIA, PUSZTAI GABRIELLA (szerkesztők)

A borítót készítette: Tímár Tamás – TT Play Kft.

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

A kéziratokat az alábbi címekre várjuk: lapislydius@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu
Szerkesztőségünk a beérkezett kéziratokat Expert Peer Review eljárással lektorálja.

A meg nem rendelt, el nem fogadott kéziratokat nem őrizzük meg.

A *Mediárium* digitalizált lapszámai elérhetők a DRHE repozitóriumában:

<https://drhe.hu/kutatas/repozitoriumok/>

és az OSzK Elektronikus Periodika Archívumában: <http://epa.oszk.hu/01500/01515>

TARTALOM

Csokonai 250

VITÉZ FERENC

Csokonai Vitéz Mihály modernsége 5

GYŐRI L. JÁNOS

„Debreceniség” és egyetemesség
Csokonai Vitéz Mihály életművében 28

VITÉZ FERENC

Az emlékezés konkrét és virtuális helyei
*Csokonai Vitéz Mihály alakjának, életművének
és emlékezetének képzőművészeti reprezentációi* 36

Műhely

KMECZKÓ SZILÁRD

A szív szabadon választott gyakorlatai
*A félelem alakzatai Matěj Hořava Pálinka és Esther Kinsky
Banatsko című műveiben* 52

Szemle

FEKETE CSABA

Miatyánk közel és távol
A Közelítések a Miatyánkhoz című tanulmánykötetről 69

Kerekasztal

OLÁH RÓBERT

A dokumentumtól az „értelemgondozásig”
A magyar könyv múltjáról, jelenéről és jövőjéről 77

OLÁH RÓBERT
(moderátor, szerkesztő)

A dokumentumtól az „értelemgondozásig”

*Kerekasztal-beszélgetés
a magyar könyv múltjáról, jelenéről és jövőjéről*

1473 pünkösdi előestéjén fejezte be Hess András az első Magyarországon nyomtatott könyvet, a *Budai krónikát*. 2023. október 5-én a hazai nyomdászat kezdetére emlékeztek a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában. Az esemény nyitányaként köszöntőt mondott dr. Puskás István, Debrecen megyei jogú város kulturális alpolgármestere, és átadta Bereczki Lajos könyvtárigazgatónak a „Könyv barátai” táblát. A Nagykönyvtár ezzel csatlakozott ahhoz a városi hálózathoz, amelynek intézményi tagjai „éltetik és támogatják a könyv, az irodalom kultúráját, és emellett fontos számukra, hogy az olvasás öröme minél több debreceni polgár közös élménye legyen”.¹

Az 550 éve megjelent *Budai krónika* hasonmás kiadását dr. Farkas Gábor Farkas művelődéstörténész, irodavezető (Országos Széchényi Könyvtár, Muzéalis Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása) mutatta be.² A magyar könyv múltjáról, jelenéről és jövőjéről folytatott kerekasztal-beszélgetésen rajta kívül részt vett dr. Boka László irodalomtörténész, tudományos főmunkatárs (HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet), egyetemi docens (Partiumi Keresztény Egyetem) és Pék Imre nyomdamérnök, az Alföldi Nyomda Zrt. innovációs és szervezetfejlesztési főosztályvezetője.

A beszélgetést dr. Oláh Róbert, a Nagykönyvtár régikönyves-könyvtárosa, tudományos főmunkatársa moderálta. Az elhangzottakat szerkesztett formában adjuk közre.

---

¹ <https://debrecenliterature.hu/a-konyv-baratai-halozat> (2023. 11.30.)

² <https://chronica.oszk.hu> (2023. 11.30.)

Oláh Róbert: *Kezdjük egy provokatív kérdéssel! Vajon Hess András nyomdája állta-e a versenyt a korabeli németországi és itáliai nyomtatványokkal? A kontextus felidézésében segítségünkre vannak a Nagykönyvtár állományából a beszelgetés helyszínén kiállított, Hess krónikájával egykorú ősnymtatványok.*

Farkas Gábor Farkas: Azt gondolom, hogy Hess nyomtatványai a középmezőnyhöz tartozhattak, voltak nála jobb és ügyesebb kezű, de voltak gyengébb képességű mesterek is. A tehetséges német üzletember „másoktól levett”, használt, ötven kilónyi ólombetűvel érkezett Rómából Budára. Legfőbb mecénása, Vitéz János egy Hunyadi Mátyás elleni összeesküvésben alulmaradt, és új támogató után kellett néznie. Valószínűleg nem volt kifutása a pályájának, hiszen mindössze két kiadványát ismerjük, mindkettőt 1473-ból, s ezután nyomtalanul eltűnt. Tény, hogy a költségvetés tekintetében jól mérte fel a piacot, s ha kifutja magát a műhelye, technikailag is lett volna lehetősége fejleszteni, így akár az élmezőnybe is feljuthatott volna.

Oláh Róbert: *Milyen új kutatási eredmények születtek a Budai krónika hasonmásának készítése és a kísérő tanulmány írása közben?*

Farkas Gábor Farkas: Több ponton is újra kell gondolnunk a *Budai krónika*-ról alkotott eddigi tudásunknak. Az új eredmények egy része a megjelent hasonmás kiadáshoz csatlakozó kísérő tanulmányban még nem szerepel, mivel csak a kézirat leadása után jöttem rá néhány dologra. Az egyik a terjedelem kérdése. A krónika ma ismert változata 133 oldalból áll, de úgy tűnik, hogy eredetileg 140 oldalas lehetett. Ebből két oldalról eddig is tudtuk, hogy hiányzik. Borsa Gedeon (a betűkopásból és más jelekből) jó harminc évvel ezelőtt rájött arra, hogy a jelenleg üres oldalak helyére egykor nyomtatott szöveget tervezett Hess. Két oldalt a Vitéz-féle összeesküvés kudarcja miatt ki kellett venni, ugyanis Hess, hogy megjelentethesse a krónikát, az elején és a végén is változtatni kényszerült. Borsa szerint a kötet elején Hess hosszabb ajánlása állt, véleményem szerint inkább Vitéz Jánosnak az olvasókhöz írt előszava, amely sokkal jobban beleillik a római nyomdászok gyakorlatába, akiknél Hess maga is tanult, mint egy kétoldalas nyomdász-előszó.

A kiadvány végéről hiányzó rész is izgalmas kérdés, ugyanis valamiért maradt öt üres oldal. Valószínűleg az történt, hogy a krónika szövegében az

V. László 1453-tól 1457-ig tartó uralkodásáról szóló résznel Hessnek abba kellett hagynia a nyomtatást – 1472 februárja körül járunk ekkor –, mivel Vitéz János letartóztatása zajlott éppen. A papír már a 15. században is nagyon drága volt. Ha a jelenleg ismert szöveget akarta volna kinyomtatni, akkor ilyen pazarlást nem követett volna el, hanem rövidebben (három és nem négy levélpárban) szedte volna a szöveget. Valószínű, hogy a hiányzó lapokon volt a krónika Mátyás uralkodásáról szóló része 1472-ig, ami politikailag érzékeny részleteket tartalmazhatott. Hess végül egy évig várhatott, hogy befejezze a nyomtatást, 1473 pünkösdjének előestéjére. A jelenlévőket nem untatnám a technikai részletekkel, a *Magyar Könyvszemlében* hamarosan megjelenik az erről szóló tanulmányom.

A másik újdonság Hess Andrásra vonatkozik. A könyvtörténész szakma sokáig úgy gondolta, hogy Georg Lauer 1470-től működő római nyomdájában tanulta ki a mesterséget, ahonnan a *Budai krónika* nyomtatásához szükséges betűket is szerezte. Azt gondolom, hogy ez nem volt lehetséges, mivel akkor mindössze egy év állt volna a rendelkezésére, hogy elsajátítsa a mesterséget 1471-ig, mikor Budára indult. Valószínű, hogy egy másik római nyomdában tanult, bár az sem kizárható, hogy utána Lauernél is dolgozott, de lehetséges, hogy csak a budai műhelyében használt ólombetűket vásárolta tőle.

Oláh Róbert: *Említetted, hogy jó üzletember lehetett Hess. Tudunk-e valamit arról, hogy milyen volt a budai műhelye? A korabeli nyomdász műhelyek széles skálán mozogtak: a nyomdászok egy része szegényes körülmények között, egy-két segéddel dolgozott, de említhetjük a korszak nagyvállalkozóját, a nürnbergi Anton Kobergert, aki nagyobb volumenben „termelt”. Hess András hol helyezkedett el az ősnymdászok skáláján?*

Farkas Gábor Farkas: A budai nyomdásznak mindössze egy présgépe lehetett, egy segéddel dolgozhatott, aki csak a legalapvetőbb műveletekben tudott a segítségére lenni. Ezért is volt fontos a számára a költséghatékonyság. A papír, a betűk és a présgép árából kiszámolható, hogy a *Budai krónika* büdzsége körülbelül 100 aranyforintot tehetett ki. Egy aranyforintba kerülhetett egy bekötetlen (úgynevezett „crudában” lévő) példány a *Budai krónikából*, két aranyforintba kerülhetett egy díszített és bekötött példány. Ha levonjuk a költségeket, nagyjából 100–120 aranyforint lehetett Hess profitja ezzel a kicsi,

de hatékonyan működtethető nyomdával. Mennyit ért ekkor 1 aranyforint és mennyit 100 aranyforint? Száz aranyból lehetett venni egy szép házat a Duna-parton, a mai Margit-híd környékén, egy aranyforint pedig egy béres havi bére volt, három aranyforintot kapott egy gyalogos katona a Fekete seregben havonta, egy lovas katona négyet. Vagyis Hess egy hónapban tíz aranyforintot kereshetett. A *Budai krónika* tehát jól eladható volt a korabeli könyvpiacra.

Oláh Róbert: *A Budai krónika bemutatása során említetted, hogy összesen tíz példányát ismerjük ma, ebből kettőt őriznek Magyarországon. Ez a két példány az elmúlt 550 évben végig Magyarországon volt? A 19–20. század folyamán gyakran megesett, hogy külföldre került régi magyar nyomtatványokat vásároltunk vissza, hogy a kulturális örökségünk újra hozzáférhető legyen.*

Farkas Gábor Farkas: A nemzeti könyvtár példánya, amelyről a hasonmás kiadás készült, még Mohács előtt kikerülhetett Németországba. Ezért is maradt fenn. Az ELTE könyvtárában őrzött (korábban egyébként szintén a Széchényi Könyvtárhoz tartozó) példányt viszont végig a Kárpát-medencében őrizték. Erdélytől a Felvidékig vándorolt magyarországi tulajdonosok kezén. Végül Jankovich Miklós, a neves 19. századi könyvgyűjtő gyűjteményébe került, s onnan a nemzeti könyvtárba.

Oláh Róbert: *A könyvbemutatón beszámoltál arról, hogy díszkiadásban is megjelent a Budai krónika, sőt, hangoskönyv formában is elérhető. Mennyire kelandőek ezek a kiadványok a mai könyvpiacra?*

Farkas Gábor Farkas: Amikor a kiadvány árát megállapították, féltem, hogy a nyakunkon marad a nagy része. Legnagyobb meglepetésemre nullszaldós lett a vállalkozás. A „fadobozos” verzió mindegyik példánya elfogyott, a díszkiadásból van még néhány tucatnyi, de a karácsonyi vásáron az is el fog menni. Úgy tűnik, hogy van egy vásárlói réteg, amelyik szívesen vásárol igényes hasonmás kiadásokat, akár befektetési céllal is. A vakok és gyengénlátók részére készült hangoskönyvet Szabó Sipos Barnabás színművész előadásában rögzítettük. Kaptunk visszajelzést arról, hogy nemcsak a fogyatékkal élők számára hasznos, de autózézés közben is van, aki hallgatja.

Oláh Róbert: *Folytassuk a magyar könyv jelenével! Boka László több mint 14 évig vezette az Országos Széchényi Könyvtár könyvkiadó hivatalát tudományos igazgatóként, így jó rálátása van a mai könyvpiacra. Hogyan látod a hasonmások helyzetét s általában a könyvkiadás helyzetét a mai Magyarországon?*

Boka László: Farkas Gáborhoz csatlakozva elmondhatom, hogy az Országos Széchényi Könyvtár több facsimile sorozatában, így például az *Amor librorum* sorozatban megjelentetett hasonmások is elég jól fogytak. A Kossuth Kiadóval, a Balassival és az Argumentummal is készítettünk hasonmás kiadásokat, s persze alkalmakra, évfordulókra, mint amilyen most a *Budai krónika* esete is, mi magunk is megjelentettünk díszkiadásokat. A Pécsi missalé-tól – mely szintén Schöck Gyula munkáját dicsérte – a huszadik századi klasszikusokig sokféle mű megjelent facsimile vagy hasonmás kiadásban, nem egy ízben az Alföldi Nyomdával együttműködve. A minőség szempontjából fontos különbséget tettünk mindig a pontos facsimile díszkiadások és az úgymond „csak” hasonmás nyomatok közt. Előbbi esetében tulajdonképpen nemesmásolatról beszélünk, ahol a csatok, veretek, papírlapok súlya, s még a pizokfoltok is egy az egyben adják vissza az egyik példány minden jellemzőjét. A gyakoribb az egyszerű hasonmás, ahol természetesen szintén létezik formai analógia, de általában már nem egy unikális példány szolgáltatja az alapművet, hanem egy eleve sorozatban kiadott mű, mint amilyen például Ady, József Attila, Babits vagy Radnóti egy-egy díszes borítójú, könyv- és irodalomtörténeti szempontból is kiemelten fontos munkája volt, ami természetesen szintén sorozatban jelent meg.

Hasonmás kiadások készítésekor azt gondolnánk, hogy sokkal könnyebb dolgunk van egy 20. századi kiadvány kiadásakor, mint Hess András korának nyomtatványai esetében, amikor nem ritkán darabokból kell összerakni egy teljes példányt. Az Irodalomtudományi Intézetben nemrég mutattuk be Babits Mihály versei kritikai kiadásának egyik kötetét. Azt gondolnánk, hogy egy 20. századi szerző esetében ez mennyivel könnyebb, egyszerűbb. Ez nem feltétlen van így. Az úgynevezett „genetikus kritika” célkitűzése ma már ráadásul éppen az, hogy az egyes szövegvariánsok (kéziratok, folyóiratbeli közlések, egyes kötetekbeli variánsok) összehasonlításával építsen fel egy szöveget. Kelevéz Ágnes, a Petőfi Irodalmi Múzeum főmunkatársa sokat mesélhetne erről. Én magam ezért is szorgalmaztam az olyan kordokumen-

tumok megjelentetését is, mint amilyen a Budapesti Újságírók Egyesülete éves *Almanach*jai. Ezek szó szerint kincsesbányák! És jó kézbe fogni őket az eredetivel teljesen megegyező formájukban. E példányokra mindig is megvolt egy bizonyos vevőkör. Az Amor Librorum Klub léte és népes tagsága erre volt ékes példa, ezt még Monok Istvánnal indítottuk. De természetesen van olyan eset is, hogy tudomány- vagy vallástörténeti jelentősége inkább van egy kiadásnak, mint konkrét közönségigénye vagy facsimile jelentősége. Ilyen volt egyik utolsó munkám is, amikor szintén több közgyűjteményben (OSZK, MTA) őrzött töredékes példányokból lehetett kiadni, rekonstruálni egy egészet, így jelent meg a 16. századi *Könyvecske az igaz keresztyéni keresztségről*, amit végül 2022 júniusában mutattunk be.

A könyvkiadás működésének halovány áttekintéséhez is fontos tudni, hogy hogyan jut el a nyomdától a közönségig a könyv. Ismerni kell a kánont formáló, válogató, továbbhagyományozó intézmények szerepét: a könyvkiadást, a terjesztést, a megőrző könyvtárakat és múzeumokat, később az „értelme-gon-dozás” intézményeit, főként az iskola intézményét, a kritikát és irodalomtörténetet, de akár a cenzúrát is, amelyeken át haladva egy bonyolult folyamat részeként vehetjük kézbe a könyveket. Látható talán ebből is, hogy egyszerre beszélünk szinkron történetről, vagyis egy kortárs könyv megjelenéséről s diakrónról, amikor egy régi szellemi termék kerül valamilyen formában újra vagy első ízben az olvasók kezébe.

Kérdés ezért az is, mennyire tudjuk felmérni, hogy az egykori könyvtermésből – egy hipotetikus nemzeti halmaz esetén – mi maradt fenn. 1850-ig viszonylag pontos számmal meg lehet becsülni, példányszámig menően, hogy a Hungarika anyagból (Kolozsvártól Dél-Amerikáig) mit maradt ránk. Erről az Országos Széchényi Könyvtárban készített különféle bibliográfiákból, főként az RMNy köteteiből is tájékozódhatunk. Az 1850 után megjelent kiadványoknál ez már szinte lehetetlen lenne, hiszen ekkortól olyan tömegben születtek a nyomtatványok, hogy a példány szintű beazonosítás kizárt. Az olvasóhoz való eljutás pedig egyre bonyolultabb csatornákon történik, közvetlen és közvetett szűrőkön, ahogyan közeledünk a jelenkorhoz.

Ha a mai helyzetre reflektálunk, azt mondhatom, hogy egy nagyon zsúfolt szinkron pillanatban vagyunk. Átalakulóban van ugyanis a szövegekhez való hozzáférésünk szinte minden módja. Sokan kongatták már a vészharangot a Gutenberg-galaxis felett. Én ettől sosem tartottam, mármint attól,

hogy ez egészében elveszne, de azt is látnunk kell, hogy nem csak a hordozó van átalakulóban, hanem az olvasási szokások is. Szerintem ez a nagyobb probléma!

Oláh Róbert: *A 20. századi magyar irodalomtörténet, illetve a kortárs magyar szépirodalom kutatójaként hogyan látod: milyen a könyvtárak viszonya ezekhez a munkákhoz, melyek javarészt már digitálisan születnek, s egyáltalán: hol van a mai könyvpiac a helye ennek a szegmensnek?*

Boka László: Nehezen lehet definiálni, hogy mit tekintünk mai magyar kortárs irodalomnak. Ady helyesen azt vallotta, csak az utókor tudja majd megítélni, hogy kik vagyunk, mit érünk íróként. A kánonképződés valóban évtizedekben, nem ritkán évszázadokban mérhető jelenség, egy összetett rendszertörténet, s ma a médium változásának vagyunk a kétség kívüli tanúi. A kánonképző intézmények közül az oktatás például maga nem nagyon változott az elmúlt évtizedekben. Az irodalomkritika és az irodalomtörténetírás már inkább. Ezek a tényezők helyeznek el egy művet a későbbi horizonton. Ezek a szükséges „előválogatók”. A mű által közvetített értékrendet hagyományozzák tovább a nagyközönség felé, de természetesen ez már egy értelmezői munka is, s ennek a könyv- és értelemhagyománynak a megőrzésére szolgál a könyvtár és a múzeum. Az új évezredtől világossá vált, hogy ezeknek az intézményeknek nem csak megőrző szerepük van: a múzeumokban a kiállítások rendezése közben a szelekcióval, csoportosításokkal és az interpretációval már értelmezzük a kiállított műveket. Irányt szabunk, olvasatokat nyújtunk, a bemutatott korszakról is szükségszerűen egy narratívát állítunk fel.

Mindezek fényében azt mondhatnám, hogy a mai könyvpiacon természetesen erőteljesen jelen van a kortárs szépirodalom, hiszen az olvasók nemcsak a múlt példáiból akarnak meríteni, az aktuális kérdések mindig sokkal jobban foglalkoztatják. De ennek későbbi kulturális emlékezetbe való beágyazódási folyamatai és struktúrái alapvetően változtak meg – például az elmúlt száz évhez képest is. A könyvtárak nehéz helyzetbe kerültek, számos konkurenst kaptak. Én az OSZK-ban is azt szorgalmaztam már az ezredfordulón, hogy nem lehet nyugodtan hátradőlni s csak a bölcsészkatatókra számítani, a közönséget, a későbbi olvasókat már egész kis kortól oda kell szok-

tatni, ami nem feltétlen olvasási célú tevékenység a kezdetekben. A könyvtár közösségi hely, ahol kreatívan lehet eltölteni az időt számtalan formában, kiállításokkal, múzeumpedagógiai foglalkozásokkal stb., ahová egy kisdíák bejöhet a szüleivel vagy tanáraival, s később majd, reméljük, otthonosan visszatér olvasni is. Ez nem zárja ki természetesen, hogy több más aspektusában egy olyan nagy intézmény, mint az OSZK kutatóintézetként és múzeumként, no meg könyvkiadóként is működjön. A szálak összeérnek. A cél pedig az olvasás kultúrájának az erősítése.

Oláh Róbert: *Az általános iskolai kompetenciafelmérések általában nem festenek túl rózsás képet a diákok olvasási képességéről. Az egyetemi hallgatók oktatása során mit tapasztalsz, milyen a viszonyuk a könyvekhez?*

Boka László: Ez egy nagyon összetett probléma. A könnyedebb műfajok népszerűsége érezhető, nekem is volt olyan szakdolgozóm tavaly, aki amerikai fantasy vagy sci-fi könyvekből akart mesterszakon dolgozatot írni. És mivel én komparatista vagyok, mondtam neki, hogy rendben van, csak legalább vessük össze valamilyen komolyabb irodalmi alkotással is. És kiderült, hogy más nem nagyon érdeklő az illetőt, mert mást nem is igen olvasott... Létezik tehát ez a jelenség. Olvasnak, de nem feltétlen azt, amit anno mi olvastunk. Ügyesen kell minden pedagógusnak lavíroznia e téren. Van egy kultúraterületi nyitás bő negyed százada, a szűken vett irodalmi, szövegekhez kötött kutatások, érdeklődések visszább sorolódtak, s helyette egyfelől társ-művészetek (főként film, rajzfilm, színház, de zene, tánc is), másfelől az adaptációk, az intermedialitás kérdései kerültek előtérbe. Mindez együtt járt a populárisabb műfajok egyetemi szakdolgozatokba való bekerülésével is. Számtalan példát említhetnék, budapesti vagy nagyváradi oktatási tapasztalataimból adódóan.

Szinte minden egyetemen már az első éveseket elvisszük a könyvtárba, megkapják az olvasmánylistát, és rögtön azt kérdezik, hogy ezek nem érhetőek el valahol az interneten? Ne feledjük, már az ezredforduló után született generációt tanítjuk, akik nem feltétlenül olvasnak kevesebbet, csak mást és máshogyan. Fragmentáltan többnyire. De mondok egy személyes példát is. Van egy 19 éves keresztfiam, akinek próbáltam annak idején a kezébe adni az *Egri csillagokat*, de nagyon nem akart vele foglalkozni. Mondtam a szüle-

inek, hogy meg is van filmesítve, a Várkonyi Zoltán-féle 1968-as film közismert, már klasszikus. Aztán kiderült, a mai generációnak már az is egy „őskövület”, a Marvel s egyéb stúdiók látványos filmjeihez képest. (Most mindegy is, hogy mennyire gagyi vagy nem a tartalom, itt a látványvilág a fontos). Végül az én kedvemért „végigszenvedte” Gárdonyi regényét. A filmet, ami nekünk még izgalmakat hozott, ez a generáció filmként sem értékeli, másak az elvárásai.

De térjünk vissza oda, hogy a bölcsészszakos egyetemisták körében is tapasztalom, hogy a neten elérhető verziót keresik. Van ugye a digitális bennszülöttek és a digitális bevándorlók kérdése (magamat is ez utóbbiak közé sorolom, bár ez elsődlegesen nem generációs kérdés). A két csoport kultúraszemlélete és olvasati módja között olyan különbségek vannak, hogy mi, bevándorlók például kevesebb számú forrásból származó információ átadását részesítjük előnyben, ők ellenben gyorsan kívánnak információt szerezni, több párhuzamos multimédia-forrásból. Mi tartunk az újabb és újabb technológiák kihívásaitól, ők eleve örülnek a „kütyüknek”. Ami talán a legfontosabb: míg mi lineárisan olvasunk, és logikusan felépített adatokra bontott formációkat vonunk magunkhoz lépésről lépésre, ők szívesen keresnek rá valamire akár véletlenszerűen, hiperlinkenként és olvasnak szövegeket gyorsan és másként. Más az olvasási és más a kognitív képességük is. Mi még jobban elfogadjuk a késleltetett megerősítést, ők az azonnali jutalmazást részesítik előnyben. Mindezt már kutatások is igazolták. Én pedig próbálok hatni rájuk, hogy a komoly eredmények csak komoly munka árán jönnek, de száz más irányból lehet, nem ezt hallják, nem ezt kapják. Például a médiából, aminek igen nagy szerepe van az egyéni és a közösségi identitás formálásában, s persze a gazdasági vagy másmilyen érdekből fakadó manipulációkban.

Az Európai Bizottság 1999. évi állásfoglalásában például azt írják, hogy az audiovizuális média alapvető szerepet játszik a társadalom értékeinek kialakításában, terjedésében. De a média nemcsak ahhoz járul hozzá, amit látunk a világ dolgaiból, hanem ahhoz is, hogy miképpen látjuk a világot. „Ilyenformán a média nem csupán ahhoz járul hozzá, amit látunk a világ dolgaiból, hanem azt is befolyásolja, hogy miként lássuk a világot [...]. A média meghatározó módon alakítja [...] azokat a fogalmakat, hiedelmeket, továbbá a vizuális, szimbolikus és beszélt nyelveket, amelyeket az emberek a körü-

löttük lévő világ megértése és értelmezése során használnak.” Amikor ezek a sorok születtek, én egy éve dolgoztam PhD-hallgatóként a Széchényi Könyvtárban. Annak a VII. emeleti, Központi Tájékoztató pultjában négy számítógép volt. Az akkori, átlagban ötvenes éveikben járó kollégáim – tisztelet a kivételnek – azt sem tudták, hogyan kell bekapcsolni a gépeket. Volt, aki nem is akarta megtanulni, s legyintett, hogy nem lesz semmiféle átalakulás, a cédulakatalógusok különben sem tűnnek el... Mostanra pedig eljutotunk egy olyan állapotba, amiről az *Egri csillagokkal* kapcsolatban meséltem, de a visszafordíthatatlan, az olvasási szokásokat drasztikusan befolyásoló tényezőket még egy olyan kánonalkotó csúcsintézményben sem érzékelték korábban, mint a nemzeti könyvtár.

Oláh Róbert: *Mondhatjuk, hogy a technikai fejlődés, a technikai változás mindenképpen hat az irodalmi kánonra?*

Boka László: Részben technikai kérdés, részben a médium kérdése, hogy a hírsatornak és a különböző kánoni közegek hogyan befolyásolják a mindennapokat. Lehetne beszélni még egy dologról, de az nagyon messzire vinne, s az csak a szépirodalomra és a művészetek egy részére érvényes. A teremben lévők emlékezhetnek, hogy '89 előtt milyen rangja volt a szépirodalomnak, és ez azóta mennyiben változott meg. Akkor még olyan „pótfeladatokat” is el kellett látnia egy-egy irodalmi műnek, amit más úton megvalósítani (például politikai képviselet hiányában) nem lehetett. Ezt lehet ballasztnak is tekinteni, amitől megszabadult a szépirodalom, meg előnynek is, de a '90-es évek társadalmi változásai óhatatlanul együtt jártak az irodalom súlyának csökkenésével és egy olyan mediális robbanással, amit a világháló megjelenése magával vont.

Oláh Róbert: *Forduljunk a magyar könyv jövője felé. Debrecenben aligha találunk erről hitelesebben nyilatkozó személyt, mint az 1561 óta folyamatosan működő Alföldi Nyomda szervezetfejlesztési és innovációs főosztályvezetőjét. Amikor a múlt héten egyeztettünk a beszélgetésről, Pék Imre éppen a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon járt. Ezért az első kérdésem arra vonatkozik, hogy milyen tapasztalatokat szerzett a Könyvfesztiválon, és mik azok a trendek, amelyek hozzájárulnak a magyar könyv jövőjéhez.*

Pék Imre: Olyan szakemberek gyűréjében szólhatok, akik a könyv születésének kreatív felét képviselik. A nyomdászat inkább a technikai megvalósításról szól. Mit keres egyáltalán egy nyomdász a Könyvfesztiválon, hiszen ott a kiadók értékesítik a könyveiket az olvasóközönség számára? A nyomdák közül az Alföldi Nyomda egyetlenként volt jelen saját standdal a megrendelőinkkel, a könyvkiadókkal való kapcsolattartás miatt. A mi megjelenésünk kevésbé szól a nagyközönséghez, bár az idén olyan innovációkkal voltunk jelen, amelyekkel a partnereinken kívül a közönséget is megszólítottuk.

Szóba került a Gutenberg-galaxis vége. Tőlünk is szokták kérdezni, hogy kihúzzátok-e még pár évig? Azt hiszem, igen. A Könyvfesztiválon szombat délelőtt egy rokonom gyerekekkel állt sorba a gyerekpavilonnál, és hosszú percekbe került, mire a terjedelmes dedikáló sorokon és a tömegben keresztül átverekedtem magam a standunkig. És amikor végre visszaértem, akkor megfogalmazódott bennem, hogy megtekinthettük a „könyv haláltusáját”. Én bízom benne, hogy ez az érdeklődés nem lanyhul egyhamar. Egy másik történet. Digitális technikát értékesítő beszállítónk egy alkalommal, amikor a könyv jövőjéről beszéltünk, elmondta nekünk, hogy nem úgy kell könyvet csinálni, ahogyan mi csináljuk, hanem on-demand értékesítésben. Ami azt jelenti, hogy a könyveknek szerezzük meg a kiadási jogát, majd uniformizált méretben és uniformizált formátumban kell megjelentetni. Aztán csak annyit nyomtatunk belőle, amennyit az interneten megrendelnek. Azt gondolom, hogy ez nem a könyv jövőjéről szól.

Amikor pályaválasztási rendezvényeken szoktam népszerűsíteni a nyomdász szakmát – mert fontos, hogy a fiatalok jöjjenek nyomdászatot tanulni –, mindenféle fenntartással szembesülök a könyv jövőjével kapcsolatban. Az Alföldi Nyomdában a következő 15–20 éves beruházási terveinket úgy alakítjuk, hogy könyv gyártásához szükséges nyomdai gépeket vásárolunk. Csak az én négy évtizedes pályafutásom alatt rengeteget fejlődött a könyv fizikai megvalósítása. Ez nem mindig érződik a laikusok számára a könyvön magán, legfeljebb annyiban, hogy a ragasztott kötés 30 évvel ezelőtt még könnyen széteshetett, ma pedig már kevésbé hajlamos erre. A képi nyomtatás mellett egy olyan nagyfelbontású színes nyomtatás jelent meg, amivel ma már minden igényt ki tudunk elégíteni. Az már kevésbé egyértelmű hogy a színes nyomtatás mellett mit kezdünk a mozgó ábrákkal. Az Alföldi Nyomda nagyon komoly innovációt fektet abba, hogy azokat az illusztrációkat, melyek

statikusan nem bemutatathatók, valamilyen mobil eszköz segítségével mégis a könyv részévé tesszük. Van erre alkalmazásunk képfelismerő technológiával, amellyel a mobiltelefonunk kameráját a könyv oldalára irányítva a kijelzőn a kép helyett már egy videó, egy térbeli tartalom jelenik meg. Vagy ha egy útleírásról van szó, akkor el tudom küldeni a Google Streetview-n az olvasót a környékre, aki ott szét is tud nézni.

Ilyen innovációkon gondolkodunk, ugyanis a könyv önmagában nem biztos, hogy létezni fog, de egy olyan univerzum részeként igen, ahol a könyv is és más digitális tartalmak is léteznek. Vagy említhetem a dekorációs technikákat, amellyel szebbé tehetjük a könyvet, és ami segít abban, hogy vonzóbb legyen mint termék az olvasó számára. Az élnyomatás körülbelül két éves technológia, amellyel a könyvnek a vágott élére valamilyen dekorációs elemet nyomtatunk. Ez Magyarországon egyelőre még csak nálunk áll rendelkezésre és nagy sikere van, amit a Könyvfesztivál is visszaigazolt: a véői oldalon megvan erre az igény.

Technokrata szemmel elmondhatom, az információ mennyisége robbanásszerűen megnőtt. A befogadásra váró információ pár évente megduplázódik (Moore törvénye itt is érvényesül). A könyvnyomtatás ebből a tortából egyre szűkebb szeletet jelent. De az exponenciális növekedés miatt ez az egyre szűkebb szelet mégis egyre nagyobb: tömegében növekszik a könyvek száma, de az információs forrásokat tekintve arányaiban csökken.

Szeptikus vagyok a generációelméletekkel szemben, hogy régen minden jobb volt. Változik az információ formája is. Régen az irodalom írott irodalom volt, aztán megjelent a filmművészet, ami mégiscsak valamilyen hajtása az irodalomnak, mivel megírt tartalmakat valósít meg. Hogy mennyi információt fogyasztanak a fiatalok? Sokkal többet, mint korábban, mert ma már olyan tömegű információt kell befogadnunk, ami régebben elképzelhetetlen volt. Én magam is kevesebb nyomtatott könyvet használok: szótárakat, enciklopédiákat szinte egyáltalán nem. De a szépirodalmat, az irodalmi olvasmányokat kevésbé fogyasztjuk digitális formában, hacsak nincs megfilmesítve, vagy nem készült belőle hangskönyv, de még akkor is inkább papír alapon szeretjük kézbe venni.

Boka László: Szabad ehhez hozzászólnom? Említetted, hogy a növekvő információs tortából a könyvekre egyre kisebb szelet jut. Ha valaki borúlá-

tónak érezte az egyetemistákról mondott korábbi gondolataimat, akkor azt szeretném hangsúlyozni, hogy az elmondottak elsődlegesen a szakirodalomra vonatkoztak. Mármint az, hogy csak digitális verzióban keresik a mai hallgatók. Ahogyan igaz, hogy szótárat például nagyon ritkán vásárolunk már nyomtatott formában, ugyanez vonatkozik a tantárgyakhoz kiadott szakirodalomra is. Szépirodalmi műveket azonban az egyetemisták is ugyanúgy olvasnak és közel hasonló formában, mint mi annak idején: könyv alakban és fotelben, kádban, padon, strandon, bárhol. Anno mi is örültünk volna, ha megkapjuk az egyik tanulmányt, amit a vizsgára kérnek, s nem fénymásolatok másolataiban jut el hozzánk, vagy az OSZK-ban keressük jegyzetformában, de ott sincs, mert szándékosan elrejtették még a szabadpolcra is, hogy másnap csak az illető találja meg... Más világ volt, nem feltétlenül jobb. A másik ügy, hogy mi magunk is változunk, ez nem generációs kérdés.

És akkor az alapkérdés: mi az, ami a könyvszerű megjelenés mellett vagy annak ellenére, fennmarad? Ha csak az Egyesült Államokban egyetlen évben kinyomtatott szépirodalmat elolvassánk, egy egész élet nem lenne rá elég. Amikor a közvetítő, értelmező és kánonalkotó intézményekről beszéltem, akkor látni kell, hogy ők végzik a szükséges szelekciót. Ez egy szükséges rossz, ha akarom, s nagyon is jó, ha másként nézem. Ebben különleges státusa van a nemzeti könyvtáraknak, amelyeknek elvben nem szabad szelektálniuk, hanem mindent gyűjteniük kell, ami megjelent – még akkor is, ha az egy porszívó nyomtatott használati utasítása, később ugyanis kordokumentum lehet. A hordozókról pedig csak annyit, hogy az elmúlt bő két évtizedben megjelent a floppy lemez, aztán idővel már nem volt olyan gép, ami azokat olvasni tudta volna. Aztán jött a CD-Rom meg a CD, aztán a DVD és a Blue-Ray, és óriási problémát jelent a mai napig, hogy a rajtuk tárolt (ideiglenesnek számító) információkat hogyan mentse át manapság már a felhő alapú tárhelyekre. Mindezeket megelőzte a mikrofilm, ami ma is használatos, bevált. Az információhordozó tehát kiemelten fontos, a nyomtatott könyv gyakorlatilag változatlanul használható ma is. A nyomtatott szakkönyvek ugyanakkor már eleve digitális formában születnek, s ha már megvannak digitálisan, botorság lenne nem használni őket. És ha otthonról egy gombnyomással lekérdezhetőek ezek a tartalmak, miért is korlátoznám magam a használatukban? Az már más dolog, hogy egy több száz oldalas nagyregényt nem képernyő előtt szeretnénk olvasni ma sem. A szépirodalmi befogadás

során az olvasás pozitív értelemben vett magányos aktus, mindig azt tanítom, amiben az olvasó és a mű közösen teremtett világa sejlik föl.

Pék Imre: Megjegyzés: az a szakirodalmi mű, amin évekig dolgozik a szerző, mire eljut a „print” stádiumáig, már elavult.

Oláh Róbert: *Gondolatmenetében Pék Imre közben megválaszolta a következő kérdésemet. Egy modern „könyvüzemnek” életbevágóan fontos, hogy olyan innovációi legyenek, amelyek újszerűek a piacon és az olvasói igényekkel is találkoznak. Említette a mobiltelefonnal megjeleníthető videókat és az élnyomtatást. Az Alföldi Nyomda állítja elő a magyarországi tankönyvek 80%-át. Az említett újdonságok bekerülhetnek a jövő tankönyveibe?*

Pék Imre: A tankönyvkiadásnak csak a nyomtatás része hárul ránk, a hagyományos és a digitális tankönyvfejlesztést nagyon komoly szervezetek végzik, nehéz erre a területre innovációval betörni. Az élnyomtatáshoz hasonló dekorációs eljárásokat pedig a tankönyveknél nem használják. Mi szeretnénk, hogy az innovációink a tankönyvekben megjelenjenek, de az említett eljárások nem annyira az oktatás céljaira készültek, vagy eddig nem sikerült arra a piacra kivinni.

Oláh Róbert: *A beszélgetés végén egy körkérdéssel fordulok a résztvevőkhöz. Mit gondolnak, meddig lesz még magyar könyv?*

Pék Imre: Addig lesz, amíg a világon könyv lesz. Azt gondolom, hogy akkor fog kihalni a könyv, mikor felnő az első olyan generáció, amelyik gyermekkorában nem kapott a kezébe könyvet. Ettől szerintem még nagyon messze vagyunk. Ugyanakkor a másik oldalról nézve kicsit megégettük magunkat tavaly, mikor a beszállítási láncok elszakadtak, az energia- és a papírárak a sokszorosukra nőttek. Nagyon árérzékeny a könyvpiac, hiszen többségében az értelmiségiek veszik a könyvet, akik általában nem járnak térdig a pénzben. A kiadók pedig elkezdték nyirbálni a példányszámokat. A karácsonyi könyv vásárra persze nem lehet úgy elmenni, hogy nem jövünk ki új címeikkel. Ez a jó szokás megmentett minket. De elgondolkodtunk rajta, hogy egyszerűen a gazdasági racionalitás jelenti majd a könyv végét? Bízunk benne, hogy nem.

Boka László: Én nagyon remélem, hogy amíg lesz szellem és kritikai érzék, addig lesz könyv is. A legifjabb generációkkal kell kezdeni. Voltam kint a Könyvfesztiválon én is, és ugyanazt tapasztaltam: a gyerekekrészlegnél tömegek tolongtak. Lehet, hogy csökken az olvasók száma (a statisztikák ezt mutatják Magyarországon is), viszont a szűkülő olvasói réteg szerintem egyre többet vásárol. Nagy felelősségünk van abban, és nagyon sok intézménynek kell összedolgoznia az úgynevezett „pro-reading” projekteken, amit kormányzati szinten is támogatni kell. Talán emlékszünk rá, hogy 2005-ben, lassan húsz éve volt egy olvasásnépszerűsítő műsor, a *Nagy könyv*, amelynek a szavazását Gárdonyi *Egri csillagok*ja nyerte meg. A második helyezett volt a *Harry Potter*. Mindenki a szívéhez kapott, hogy hogy lehet a második a *Harry Potter*? Azt mondtam, örüljünk, hogy bármit olvasnak, ha *Harry Pottert*, akkor azt, de az majd elvezeti őket a későbbi, komolyabb olvasmányokig. Az olvasás élménye maradjon meg, az „olvasni szeretés” alakuljon ki, ami aztán fejleszthető, cizellálható. Ebben van szerepe az oktatásnak, a médiának, a közgyűjteményeknek és még számos más elemnek. Egyetértek azzal, hogy ameddig ilyen generációk nőnek fel, addig lesz nyomtatott könyv is. Változik a technika persze, és a budai várban járva azt látjuk, hogy kutyákkal mászkálnak a látogatók és a kihelyezett QR-kódokat olvassák le okostelefonjaikkal, és azonnal ott van az információ az adott szoborról, épületről. Az útikönyveket a mi generációnk még kézbe vette, én is így jártam még be európai nagyvárosokat, ezek ma már nem feltétlenül szükségesek. Van olyan szegmens tehát, ahol a „print” verzió érthető okokból visszaszorul. De bízom benne, hogy más szegmensekben ez egyáltalán nem történik meg.

Pék Imre: Reagálnék a *Harry Potter*-jelenségre, ami az ifjúság olvasási szokásaiban vízválasztó volt. Megjelent egy olyan könyv, amelyiknek minden bekezdésében történik valami, és muszáj volt a következő oldalt és a következő könyvet is elolvasni. Ugyanazzal a dinamikával működött, mint egy modern filmélmény, ahol minden percben történik valami, és muszáj tovább nézni. Ez a regény a fiatalság olvasás iránti igényét ismét fölébresztette.

Farkas Gábor Farkas: Én részben pesszimista vagyok. Maradjunk a *Harry Potter*nél. Megkérdeztem egy rokonomat, hogy mi volt az utolsó könyv, amit olvasott. A *Harry Pottert* mondta. Most 31 éves, és Oxfordban végzett közgaz-

dászként. Szerintem vége van a Rotterdami Erasmustól induló műveltség-eszménynek, amely szerint az volt a művelt ember, aki könyvet olvasott.

Másrészt szerintem kevés az információnk a jövőről. 1995-ben nyakunkba szakadt a számítógépes világ. Akkor az internet úgy működött, hogy feltettük a kávéfőni, és mire lefőtt, addigra talán betöltötte a számítógép az oldalt. Engem nagyon elvarázsolt, de manapság tudatosan toloom el magamtól, nem vagyok jelen webkettes platformokon. A pesszimizmusom abból fakad, hogy nem tudom, mi jön. 1995-ben el nem tudtam elképzelni például, hogy mi az ikon. Azt mondták, az ikon olyan lesz, hogy arra kattintunk, és arról elindul a mozgókép. A számítógépen? – kérdeztem. Miért? Másrészt: hogy? El nem tudtam akkor képzelni, hogy 2023-ban egy kis mobiltelefonon mennyi mindent meg lehet csinálni.

Kevés az információnk, várjuk ki a végét, hogy mi lesz. Addig lesz magyar könyv, amíg lesz magyar olvasó. Nagyjából tíz éve kezdődött a pesszimizmusom, és azóta nőtt. Jelenleg stagnál, megbékéltem ezzel az állapottal. Azt gondolom, hogy lezárul egy korszak, amelynek a végét látjuk. Jó ebben részt venni, amikor megjelennek könyvek papír alapon és vannak olvasók is.

Szemközt a fenti képen:

Bereczki Lajos könyvtárigazgató a Nagykönyvtár nevében átveszi a „Könyv barátja” táblát dr. Puskás István debreceni alpolgármestertől

Lent: a kerekasztal-beszélgetés résztvevői, balról jobbra:

Oláh Róbert (moderátor), Pék Imre, Boka László, Farkas Gábor Farkas

